

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЙОГО ОБЛІКУ

Розглянуто систему розвитку вітчизняної страхової діяльності в історичному аспекті. Визначено особливості нормативно-правового регулювання обліку розрахунків за страхуванням. Сформульовано рекомендації щодо можливих шляхів усунення проблем страхової діяльності та її нормативно-правового забезпечення в Україні.

Ключові слова: страхування, страхова діяльність, розрахунки за страхуванням.

На сьогодні у країнах з розвинутою економікою страхування є одним з найбільш прибуткових видів бізнесу. Саме тому з перших років незалежності в Україні з'явилася безліч бажаних розвивати цю сферу діяльності. Історія розвитку страхової справи в Україні розпочиналася практично з нуля, адже у країні не було відповідних ресурсів у достатньому для розвитку обсязі, не вистачало кваліфікованих фахівців, була відсутня необхідна ринкова інфраструктура, не існувало ефективної законодавчої бази. Проте був досвід людства, набутий віками, до якого варто було звернутися.

На дослідження проблем розвитку і становлення страхової діяльності та його нормативно-правового регулювання у своїх працях звернули увагу як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Питання фінансово-правових проблем страхування та фінансової політики у цій сфері висвітлені в роботах С. С. Алексєєва, Д. А. Бекерської, М. П. Кучерявенко [7], В. К. Райхера [10], Е. О. Ровінського, В. В. Шахова [11]. Постулати страхування як окремої сфери діяльності та основні його засади, у тому числі - і в історичному аспекті, сформулювали В. Д. Базилевич [2], Н. М. Внукова [3], А. П. Залетів [4], О. Д. Заруба [5], С. С. Осадець [8], В. Й. Плиса [9], Т. А. Ростова та ін. Отримані впродовж тривалого періоду результати теоретичних і практичних розробок у сфері страхової діяльності позитивно вплинули на розвиток вітчизняного страхування.

Водночас подальшого дослідження та удосконалення потребує методика обліку розрахунків за страхуванням, а також уточнення парадигм його нормативно-правового регулювання.

Метою статті є дослідження історії розвитку страхування в Україні, визначення особливостей нормативно-правового регулювання його обліку та розробка пропозицій щодо цих питань в умовах сучасної ринкової економіки.

Відповідно до поставленої мети ми окреслимо наступні завдання:

- ознайомитись з системою вітчизняної страхової діяльності в історичному аспекті;
- вивчити проблеми розвитку страхової діяльності та розбіжності в нормативно-правовій документації щодо регулювання розрахунків за страхуванням;
- дослідити особливості нормативно-правового

регулювання обліку розрахунків за страхуванням;
– сформулювати рекомендації щодо можливих шляхів усунення проблем страхової діяльності та її нормативно-правового забезпечення в Україні.

Окремі елементи страхування були відомі ще за тисячі років до нашої ери. Археологічні знахідки дають можливість стверджувати: вже у стародавні часи різні народи добре усвідомлювали необхідність спорудження спеціальних громадських приміщень для зберігання запасів провізії на випадок можливої небезпеки [8].

До отримання Україною статусу незалежної держави страхування проводили згідно з економічними, соціальними та правовими умовами, що існували у відповідний період у Київській Русі, царській Росії та СРСР. Починаючи з XIII століття і до появи залізниці, на території сучасної України вантажі на далекі відстані перевозились чумаками, які зусиллями всього гурту відшкодували потерпілому збитки, пов'язані із поломкою воза, смертю вола чи втратою вантажу. Звичайно, чумаки не завжди вдавалися до попередньої сплати регулярних внесків на створення і поповнення резервного фонду, але це не заважало виконанню зобов'язань щодо відшкодування збитків [4].

Що стосується більш давніх часів, то у «Руській Правді» є цікаві відомості про тогочасне законодавство. Передбачалося деяке відшкодування (вира) у випадку вбивства члена громади. Вира виплачувалася у разі смерті від нападу невідомого вбивці («дика» або подушна вира) й у випадку смерті внаслідок ненавмисного вбивства. Щоправда, плата за вбивство представника князівського роду була у розмірі 80 гривень, а селянина – 40. Страхові елементи виявлялися тут у тому, що сума вири розподілялася між членами громади, а платіж міг розтягнутися на кілька років.

До капіталістичної Росії класичне страхування прийшло із Західної Європи ще у XVIII ст. На той час у Петербурзі та Москві з'явилися філії англійських страхових компаній. Але вже у 1786 році була встановлена державна монополія на страхову діяльність. Царицею Катериною II в 1781 р. було видано «Статут купецького судноплавства», який містив положення про морське страхування, а через 5 років спеціальним Маніфестом було введено норми страхування від вогню. Маніфест «Про заснування

державного позичкового банку» дозволяв операції зі своїми клієнтами. З цією метою при банках створювалися страхові економії.

Найбільш поширеним страховим ризиком за тих часів була пожежа. Тому у 1827р. було створено Перше російське страхове товариство від вогню, а до 1913р. вже понад 300 страховиків, у тому числі 13 акціонерних товариств, здійснювали такий захист. З відміною кріпосного права активізується розвиток страхової справи, орієнтованої на село. Створюється система земського страхування.

У другій половині XIX ст. спектр страхових послуг уже був досить широким, бралися на страхування будівлі, тварини, посіви, меблі, одяг, засоби транспорту, вантажі, певного розвитку набуло страхування життя. У дореволюційні часи одним із важливих центрів страхування Росії була Одеса. У місті існували самостійні страхові товариства, а також контори філій провідних страхових компаній Петербурга й Москви, іноземних страховиків. Особисте страхування виникло в 30-х роках минулого сторіччя. У 1906р. був прийнятий закон про проведення страхування життя державними ощадними касами. Отже, у дореволюційній Росії існували майже всі відомі на ті часи види страхування та форми страховиків.

На межі XIX і XX століть погасла страхова діяльність на території Західної України, яка входила тоді переважно до складу Австро-Угорської імперії, а після її розпаду — до Польщі і Румунії. Так 1892 року почало надавати страховий захист від вогню українському населенню Галичини й Буковини Товариство взаємного страхування «Дністер». Через три роки воно заснувало дочірній банк Товариство взаємного кредиту «Дністер». Ці фінансові інституції були одними із найпотужніших фінансових закладів у своєму регіоні й проіснували до 1939 року.

З метою надання українському населенню послуг у сфері страхування життя в 1911 році в Чернівцях було засновано Товариство взаємного страхування життя і пенсій «Карпатія». Згодом головний офіс товариства було переведено до Львова. Тут воно також успішно працювало аж до об'єднання західних земель з Українською РСР.

Страхування сприяло зростанню концентрації виробництва й капіталу, що прискорювало розвиток страхової індустрії [6].

Багато змін у страхову справу внесли події 1917р. Уже через рік вона була оголошена державною монополією. Всі страхові операції здійснювались органами Головного управління державного страхування при Міністерстві фінансів. Початок 90-х років ознаменувався в Україні великими політичними та економічними змінами, переходом до ринкової економіки. Новою частиною нового господарського механізму, як і у цивілізованих державах ринкової орієнтації, стає ефективна система страхування, яку треба ще приводити у відповідність до світових стандартів.

Починаючи з 1921 року страхування зазначених об'єктів — майна державних підприємств і організацій — згідно із законодавством було добровільним.

Перший спеціальний нормативний акт, що регламентує страхування, був прийнятий тільки в 1993 р. Хоча це був лише Декрет Кабінету Міністрів «Про страхування», проте він мав статус законодавчого акта. Положення урядового Декрету були дуже узагальненими і викликали набагато більше питань,

ніж давали відповідей на актуальні питання в роботі українських страховиків-початківців. Правова недосконалість Декрету призвела до того, що на вітчизняному страховому ринку з'явилася велика кількість страхових фірм. Адже, відповідно до Декрету, створити подібну фірму було вкрай просто за рахунок низької межі статутного фонду. Проте такі суб'єкти господарювання у випадку настання страхових ризиків не мали можливості навіть на те, щоб узяти на себе ризик по страхуванню одного автомобіля.

Прийняття в 1996 р. Закону «Про страхування» зробило вітчизняний страховий ринок більш цивілізованим. Головним перетворенням стало підвищення розміру мінімального статутного фонду страхової компанії і прив'язка його до поточного офіційного курсу євровалюти (у той період її називали «екю»). Відповідно, дрібні страховики змушені були припинити свою діяльність, а багато інших об'єдналися для збільшення фінансових можливостей. Законом були також підвищені вимоги до страхових резервних фондів компаній, а також були детально урегульовані окремі види страхування. З розвитком законодавства також одержала імпульс у розвитку інфраструктура страхування. Для захисту своїх інтересів страховики стали об'єднуватися в асоціації. У 1997 р. була створена найбільш впливова страхова асоціація – Ліга страхових організацій.

Згодом Закон «Про страхування» швидко вичерпав свій потенціал і з'явилась актуальна потреба в удосконаленні низки його положень. Наприклад, виникла необхідність у реформуванні страхових резервів, регульованих застарілим урядовим положенням. Удосконалення закону також вимагали зобов'язання України, що виходять з підписаної в 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво з Євросоюзом. Таким чином, з одного боку, потреби внутрішнього зростання, а, з іншого боку, — євростандарти призвели до появи у 2001 р. Закону «Про страхування в Україні» у новій редакції. Він є дійсним і на сьогодні. Проте, на нашу думку, потребує певних коректив класифікація видів страхування [9].

Значну роль у розвитку вітчизняного страхування зіграла затверджена урядом у вересні 1998 року Програма розвитку страхового ринку. Вона передбачала пряму присутність іноземного страховика в Україні в середині 2000 р. Як на нас, це - досить сумнівне положення, особливо у світлі очевидної слабкості вітчизняного страховика. Ще більше сумнівів викликає те, що зазначена програма була прийнята саме тоді, коли почала розвиватися масштабна кампанія з підтримки вітчизняного виробника.

Відповідно до Закону «Про страхування», іноземні страховики можуть створювати на Україні тільки спільні підприємства зі своїми українськими колегами з досить високою часткою власної участі. Вважаємо, що така частка повинна мати дещо нижчий відсоток, адже перед іноземними страховими компаніями відкриваються надто великі можливості в тих нішах страхового ринку, де недостатньо поширилося вітчизняне страхування. Насамперед, це страхування життя, майна громадян, страхування виробничих ризиків [8].

На тлі економічних перетворень та соціальної трансформації світової економіки утворювались різні види страхування, приймалися безліч нормативно-правових, законодавчих та адміністративних актів, на

основі яких здійснювалось їх санкціонування. І вже кілька десятків років страхування та його види є важливою ділянкою бухгалтерського обліку.

Відповідно, в процесі формування структури страхової діяльності на території нашої держави виокремилися і інші види страхування. Планом Рахунків бухгалтерського обліку 1985 року для їх відображення було призначено рахунок 69 «Розрахунки за страхуванням». І, у розрізі своїх субрахунків, він виокремлював соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, індивідуальне страхування, страхування майна та пенсійне забезпечення.

Зі змінами, внесеними до Плану Рахунків у 1999 році, для обліку страхування було призначено однойменний рахунок 65, перелік видів страхових внесків залишився без змін.

Особливість вищенаведених видів страхування, окрім індивідуального, полягає у тому, що кожен з них відповідав окремому соціальному внеску (у встановленому законодавством розмірі) на загальнообов'язкове державне страхування до Фондів соціального страхування, а саме: Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Пенсійного Фонду України.

Для їх регламентації було прийнято низку нормативно-правових та законодавчих актів. Основними з них є: Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» (2001 р.); Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (1999 р.); Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р.); Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.) та ін. Деякі з них залишаються чинними і на сьогодні.

Проте з набранням чинності у 2011 році Податкового Кодексу та Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», виникла необхідність у зміні видів страхових внесків. І рахунок 65 «Розрахунки за страхуванням» виокремив наступні їх види: за розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування, за соціальним страхуванням, за індивідуальним страхуванням, за страхуванням майна.

Аналізуючи історію страхової справи в Україні, варто визнати великий прогрес, проте проблеми у вітчизняних страховиків не менш значні.

На нашу думку, основними проблемами страхового ринку України на сьогодні є його низька капіталізація, велика кількість малих компаній, не здатних повною мірою нести відповідальність по всіх страхових ризиках, відсутність ефективної інфраструктури ринку, висока питома вага перестрахування. Українські страховики поки не готові до вільної конкуренції зі своїми іноземними колегами, а це значить, що держава повинна забезпечити їм певну підтримку.

На жаль, в Україні ми спостерігаємо значні перекося в державному регулюванні страхової діяльності за рахунок розходжень у законодавстві, тому пропонуємо вирівняти та узгодити основні поняття та постулати страхування у всіх нормативно-правових та законодавчих актах.

Список літератури

1. Про страхування [Електронний ресурс] : закон України від 07.03.1996 року №86/96-ВР зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Базилевич, В. Д. Страхова справа [Текст] / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. — К.: Товариство "Знання", КОО, 2002. - 203 с.
3. Страхування: теорія та практика [Текст] : навчально-методичний посібник / Н. М. Внукова, В. І. Успенко, Л. В. Временно та ін. ; За заг. ред. проф. Н. М. Внукової - Харків: Бурун Книга, 2004. - 376 с.
4. Страховое дело в Украине [Текст] / С. А. Гуцуляк, К. П. Залетів, А. И. Перетяжко, В. И. Шевченко. - К. Международная агенция «ВееZone». 2005 - 614 с.
5. Заруба, О. Д. Страхова справа [Текст] / О. Д. Заруба. – К.: Видавництво "Знання", 1998.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.refine.org.ua/search.html.
7. Кучерявенко, М. П. Фінансове право [Текст] : навч. посіб. / за ред. М. П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2010. – 288 с.
8. Осадець С. С. Страхування [Текст] : підручник / Керівник авт. колективу і наук, ред. С. С. Осадець. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: КНЕУ, 2002. - 599 с.
9. Плиса, В. Й. Особливості становлення, проблеми та перспективи розвитку страхового ринку в Україні [Текст] / В. Й. Плиса // Вісник Львів, ун-ту. Сер. екон. — Вил. 30. - 2001. - С. 158-167.
10. Райхер, В. К. Общественно-исторические типы страхования [Текст] / В. К. Райхер. — М.: Изд-во АН СССР, 1947. - 282 с.
11. Шахов, В. В. Страхование [Текст] : учебник для вузов / В. В. Шахов. — М.: ЮНИТИ, 2003. - 311 с.

РЕЗЮМЕ

Ивасечко Ульяна

История развития страхования в Украине и нормативно-правовое регулирование его учета

Рассмотрена система развития отечественной страховой деятельности в историческом аспекте. Определены особенности нормативно-правового регулирования учета расчетов за страхованием. Сформулированы рекомендации относительно возможных путей устранения существующих проблем страховой деятельности и ее нормативно-правового обеспечения в Украине.

RESUME

Ivasechko Ulyana

The history of insurance in Ukraine and legal regulation of its accounting

The development of system of home insurance activity is considered in a historical aspect. There have been determined the features of the normatively-legal regulation accounting of calculations according to insurance. Recommendations concerning the possible ways of removal of existent problems of insurance activity and it's normatively-legal providing in Ukraine are developed.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2012 р.